

TÜRKİYE V. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

Kadın Konulu Dini Yayınlar

02-04 Aralık 2011 - ANKARA

İSLÂM FIKİH KÜLTÜRÜNDE KADIN ALGISİNİN ANALİZİ

Prof. Dr. Faruk BEŞER
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

A. GENEL DEĞERLENDİRME

1. “Fıkıhçıların Kadın Algısı”

“Fıkıhçıların kadın algısı” aslında müfessirlerin ya da muhaddislerin algısından farklı olamaz. Çünkü her iki tarafın kaynağı da Kur’an-ı Kerim’dir, Sünnettir. Ne var ki, pratik hükümler söz konusu olduğunda *fakih* bir adım daha ileri gidecek, kitap ve Sünnette olmayan hükümler koyacaktır. Varsa farklılık da buradan doğacaktır.

2. Kadın Konusu ve Fıkıh

Kadın konusu Hz. Âdem’den beri insanlığın en büyük sınavlarından birisidir ve öyle olmaya da devam edecektir. Bir yorumla Hz. Âdem’in bu sınavda kaybettiğini düşünürsek bunun, kolay kazanılacak bir sınav olmadığını da anlayabiliriz. Elbette kadının anlaşılması da bir sınavdır. Allah Resulü’nün (s.a.s.), erkek yorumuyla çoğu zaman yanlış anlaşılan, “*erkekler için ardında kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmış olmayacağım*”¹ sözüne bu açıdan bakmalıyız. Yani kadın; hukukuna duyulacak saygı ve cinselliğine karşı iffetli olma açılarından erkeğin hep en büyük sınavı olacaktır. Allah Resulü’nün (s.a.s.) son sözlerinden birinin, “*Aman, kadınların hukukuna riqyet edin*”² olması da bu yorumu doğrular.

Fıkıh denen bilgi türü, *Sözün* maksadının beşerî çabalarla anlaşılmasından ibarettir. Fakihin anlamaya çalıştığı *söz*, *Kelamullah*’tır. Allah Resulü’nün (s.a.s.) sünne-

1 Buharî, No: 5096 (4731).

2 Benzer hadis için bkz. Müslim, 2679

ti *Kelamullah*'ın kusursuz bir anlama örneğidir. Ancak Allah Resulü'nün uygulaması, yani sünneti, *fıkıh* diye isimlenmez. Çünkü o beşerî çaba ile oluşan bir anlama değil, bir mevhibe-i ilahiyedir. Bu itibarla *fakih, sözü* (*Kelamullahı*) anlamaya çalışırken *sünnet* örneğini asla ihmal edemez.

Bu açıdan bakıldığında *Asrısaadet* kuşkusuz, fakihin kadın algısının da en vazgeçilmez örneğini teşkil eder. O toplumda kadına verilen değer, onun toplumdaki konumu ve hukukuna saygı, sonraki tüm zamanların mütakâmil bir örneğini oluşturur. Bazılarının sandığı gibi, kadın için *Asrısaadet* örneği, eksik kalan ve tamamlanması hedeflenen bir devrim değil, bitirilmiş, zirveye ulaşmış ve kıyamete kadar örnek teşkil edecek bir inkılâptir.

Her ne kadar *fıkıh* bir yorum ise de ve bütün yorumlar *tarihsel* olsa da; fakih yorumunu asla nassların ihtimal çerçevesinden dışarıya taşıramaz. Eğer fakihden, hasbelbeşer, böyle bir yorum sadır olursa ona zaten *fıkıh* diye bakılamaz.

O halde, *Fıkıhçıların Kadın Algısı*, demek aslında, nassları en iyi anlama durumunda olan İslam âlimlerinin Kur'an-ı Kerim yorumu demektir. Biz işte bunu anlamaya çalışacak, bildirimizle fakihleri sorgulama cüretinde bulunmayacağız. Ancak *Asrısaadet* örneğinden sapmalar varsa bunu da görmeyi hedefleyeceğiz. Örfi ya da tarihsel etkilerle az da olsa bu kabil sapmaların bulunduğu bir gerçektir. Bunu en iyi anlatan Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın şu sözüdür: "*Allah Resulü (s.a.s.) hayatta iken hakkımızda vahiy iner endişesiyle kadınlarımıza laf söylemekten ve serbest davranmaktan korkuyorduk. Allah Resulü vefat edince laf da söyledik, dilediğimiz gibi de davrandık*".³

Allah Resulü'nün ardından sahabede bu kadar sapma olursa, fukahada daha fazlasının olması tabiidir. Gerçi asıl örnekten uzaklaşma her alanda görülebilecek bir husustur ama mesele kadın meselesi, fıkıh yapanlar da erkekler olunca bu alanda daha fazla örnek bulma imkânı doğar. Çünkü bilgide onu üretenin konumu etkilidir. Erkeğin ürettiği bilgiye kaçınılmaz olarak *erkeklik* kokusu sinecektir.

Bizler de kadını anlamaya çalışırken onun ya kendi hanımımız, ya annemiz, ya kızımız ya da rakibimiz veya gönünü alma, ya da çelme durumunda olduğumuz karşı cins olduğunu düşünerek, yani bu ve benzeri konumlardan birisini göz önüne alarak onu anlamaya çalışırız. Oysa bunların her biri farklı bir bakışı ortaya koyacağı ve sonuç itibarıyla de farklı bir bilginin doğacağı hiç şüphesizdir.

Buna rağmen göreceğiz ki, çoğu fukaha, bazen nassların yorumunu kadınlar lehine zorlamışlardır.

3 Buharî, No: 4813

3. Fıkhın Tarihselliği ya da Ezmanın Tağayyuru

Fıkhın tarihselliği deyince fakihın kendi duygu ve birikiminin, zamanın bilgi ve bilim anlayışının, sosyolojik ve siyasî yapının, örf ve âdetlerin onun fıkhına etkisini kastediyoruz.

Bunun için ilginç bir örnek, hamileliğin en uzun süresinin ne kadar olduğuna dair içtihatlarıdır. Bu konuda farklı mezheplerde yedi farklı görüş vardır ve bu süre dokuz aydan yedi yıla kadar çıkmaktadır.⁴ Elbette bu görüşlerden hiçbiri Kur'an-ı Kerim'den ya da sünnetten bir nassa dayanmamaktadır. Tamamen fukahanın kendi zamanlarındaki bilgileri hatta bazen de söylentileri esas almaktadır. Zaten bunun dışında sağlıklı bir bilgi edinme yolları yoktur. Dolayısıyla kadim fukaha böyle söylemekte bir ölçüde mazurdur.

Oysa mesele hukuki ve ahlaki açıdan çok önemli bir meseledir. İronik bir üslupla diyelim ki Almanya'ya çalışmaya giden Temel, yedi yıl tam dolmadan memleketine dönmüş ve hanımının daha birkaç günlük bir bebeğinin olduğunu görmüş olsa, hanımına; bu ne hal Fadime, bu çocuk kimden? diye sorsa. Hanımı da, senden, dese ve mahkemeye düşseler, hâkim, bu sürenin yedi yıl olduğunu söyleyen içtihadı kabul eden birisi ise, ya da konunun hassasiyetine bakarak muhtemelen Temel'in pasaportunu isteyecek ve giriş çıkış zamanlarına göre, henüz yedi yılın dolmadığına istinaden çocuğun nesebinin Temel'den sabit olduğuna hükmedecektir. Temel de karısına zina suçlamasında bulunamayacaktır.

Oysa konu, İbn Hazm'ın dediği gibi, salt biyolojik bir konudur ve mahiyeti bu bilim erbabına sorulur.

Fukahanın bazı yorumları tabii olarak tarihseldir ama bu gün onlara yöneltilen bazı eleştiriler de tarihseldir. Dolayısıyla bugünkü anlayışı da elbette sabit doğru olarak alamayız. Çünkü meseleye herkes kendi bulunduğu noktadan bakmak durumundadır. Fıkhın tarihselliğinin ya da fıkhıta da olsa bilginin öznelliğinin en bariz örneklerinden birisi, bu gün İslam'ı temsil ettiğini söyleyen bazı Arap ülkelerinde kadına araba kullanma izni verilmemesidir. Biz biliyoruz ki, onlar da bunu fıkhî bir yoruma dayandırmaktadırlar. Aslında bu bir fıkıh değildir. Çünkü naslara dayanmamaktadır, İslam adına olduğu iddia edilen erkek egemen bir anlayıştır.

Yani modern fıkıh anlayışı daha az problemlidir. Çünkü fıkhı işlevsel ve anlaşılır kılan, onun hayatta uygulanıyor olmasıdır. Oysa İslam fıkhı bugün ne genel anlamda ve kişisel boyutuyla *fıkıh* olarak, ne de hukukî boyutuyla İslam hukuku olarak müslümanların hayatlarını şekillendirmemektedir. Bugün çoğu fıkıhçıların fikirleri dahi modernlikle, oryantalist araştırmaların etkisiyle ve tarihsellikle mualleldir. Kadın söz konusu olduğunda kafa karıştıran bu etkenlere bir de *Feminizmi* eklememiz gerekir. Burada tarihsellik

4 Geniş bilgi için bkz. *El-mevsûa'tu'l-fikhîyye*, Kuveyt. *haml* md. XVII, 145. Bu konuda güzel bir araştırma için ayrıca bkz. <http://www.islamset.com/arabic/abioethics/ndwat/ashkar2.htm>

kastettiğimiz şey, bugünkü anlayışın da mutlak doğru olamayacağı, aksine konjonktürel olduğudur.

Akademik bilim anlayışı ise fikh etmenin ayrı bir handikabıdır ve insanı fakih kılmaya elverişli gözükmemektedir. Buna karşılık kadim fukaha kendi durdukları noktadan bakınca aslında çok moderndirler.

4. İşin Tabiatı ya da Nasslardan Kaynaklanan Farklı Durumlar

Fakih, kadının yaratılışı üzerinde konuşmaz. Âdem'in Havva ile olan ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik farklılıklarını, müfessir ve muhaddisler gibi zaten var sayar.⁵ Ancak temel hak ve özgürlüklerde kadın erkek arasında hiçbir fark olmadığını da vurgular. İslam'ın ayırım yapmaksızın kadın için de erkek için de öngördüğü bu temel haklar, -bunlara özgürlükler de diyebiliriz- şunlardır:

Yaşama hakkı, inanma hakkı, düşünme hakkı, mülk edinme hakkı, neslini sürdürme hakkı.

Eğer fakih kendisini nasslarla sınırlı görmeseydi, daha bin dört yüz yıl hiç adı edilmeyecek olan, kadının seçme hakkını başından beri tartışmasız kabul etmiş olmazdı. Bunu düşünce özgürlüğü içinde mütalaa edebiliriz. Bilindiği gibi, Hz. Osman'ın halife seçilmesinde evlerinde çeyiz hazırlamakta olan genç kızların dahi reyine başvurulmuştur. O zaman çeyiz hazırlığı yapan kızlar on beşini fazla geçmiş olamazlardı. Bundan da önce, Akabe biatlarında Allah Resulü'ne biat edenler, yani onu lider olarak seçenler arasında kadınlar da vardır.⁶

Ne var ki, insan cinsi olarak ve Allah katındaki değer düzeyinde erkekten hiçbir farkı bulunmayan kadın, bir sonraki varlık kategorisi olan *kadınlık* ve *erkeklik* düzeyinde, tür olarak erkekten kısmen farklı bir toplumsal role sahip olacak, belki eşitler arasında ikinci sırada yer alacaktır. Buna bağlı olarak da hukuki statülerinde, bazı kısmî farklılıklar görülecektir. Akıl da, hatta bilimde böyle mutlak bir eşitliğe onay vermez. Ancak farklılıkların olması, bir tarafın üstünlüğüne asla delalet etmez.

İslam'da farklılıkları korumak esastır ve kadının erkeğe, erkeğin kadına özenip onun gibi olmaya çalışması büyük günahlardandır.

Mirasın farklı bölüşümü, erkeğin birden çok eşle evlenebilme imkânı, bazı durumlarda iki kadının şahitliğinin bir erkeğinkine denk görülmesi, prensipte aile reisinin erkek olması, boşama yetkisinin erkekte bulunması, gayrimüslimle evlenmedeki kadın erkek farklılığı, büyük ya da küçük imamlık meselesi, tesettürdeki farklılık gibi pek çok konuda fakih, nassların dışına çıkamaz ve sonuç itibarıyla toplumdaki rolleri ve görevleri farklı olan iki türün hukukunun da kısmen farklı olacağını kabul etmek zorunda kalır.

5 Rasim Özdenören, (Yeni Şafak 30/8/2001) tarihli yazısından.

6 Bkz. Taberanî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXV, 46.

Âdet görme, hamilelik, çocuk doğurma, menopoz gibi hususlar erkekte bulunmadığına göre bu konulardaki hükümler de tabii olarak sadece kadınlara özel ve erkekten farklı olacaktır. Avret diye ifade edilen ve örtülmesi gereken yerler konusunda aralarında hatırı sayılır farklılıklar vardır. Keza Allah Resulü (s.a.s.) ipekli ve altın giymede kadın ve erkeği farklı tutmuştur. Ama bunların hepsi naslardan kaynaklanan farklılıklardır.

İbadetlerdeki ufak tefek farklılıklar da yine naslarda bulunan hususlardır. Fakihin görevi sadece bunları doğru anlamaktan ibarettir. Kaldı ki ibadetler alanı zaten, kıyas anlamında içtihat alanı değildir. Namazda kadın erkek arasında küçük farklılıklar bulunduğu gibi, hacda da kadının tek başına gidememesinden, remel yapmamasına kadar yine bazı küçük farklılıklar vardır.⁷

Kadının çalışması: Bugünkü iş hukukunda çalışma deyince, “bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte ücret karşılığı çalışma...” kastedilir.⁸ Hukuken bir mani bulunmamakla beraber, İslam’ın ahlak ve aile merkezli olduğunu hesaba kattığımızda kadının bugün kastedildiği şekliyle toplumsal hayatın her alanında tamamen erkekler gibi *çalışan kadın* olması fiilen zordur. Modern bir İslam toplumunun bunu nasıl başaracağı bir pratik sorundur ve böyle bir pratiğin bulunmadığı günümüzde bunun nasıl oluşturulacağını şimdiden söylememiz de mümkün değildir. Karşı görüşlerin çoğunun modern paradigmanın bir ürünü olduğunu da hesaba katmalıyız.

Ancak mutlak anlamda çalışma konusunda kadın erkek arasında bir fark yoktur. Kadın olsun erkek olsun çalışmayan insan olamaz. *İnsan çalışıp didinmek için yaratılmıştır* (84/6). *İnsan için kendi çabasından başkası yoktur* (53/39). *Erkeklerin de nasipleri kazandıklarındandır, kadınların da nasipleri kazandıklarındandır* (4/32). Ne var ki, bu günkü anlamda ve normal şartlarda kadının başkası adına, ücretle çalışma sorumluluğu yoktur. Bazı durumlarda böyle bir sorumluluğu olabileceği gibi yine bazı durumlarda böyle bir çalışma hakkı da olabilir.

Kavâme: Aile merkezli bir toplum olan İslam toplumunda genel geçer durumlarda aile biriminin sorumlusu/aile reisi erkektir ve fakih bunu ancak yoruma elverişli noktalarda esnetebilir.

Ehliyet: Konusunda kadın erkek arasında bir farklılık yoktur. Her iki cinste de gerek vücut/hak ediş ehliyeti gerek eda ehliyeti aynıdır. Ehliyete aynı zamanda hukuki kişilik özelliği dersek buradan kadın ile erkeğin hukuki kişilikleri arasında bir fark görülmediğini de söyleyebiliriz.

Miras gibi hususlar: Konusundaki farklı hükümlerin esası da Kur’an-ı Kerim’de bulunduğuna göre fakîhe düşen şey, yine sadece bunları anlamaktan ibaret olacaktır. Mesela en azından ticari konularda iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk geleceğini

7 Bkz. *El-Mewsûa'l-fikhîyye*, Kuweyt. VII, 89 vd.

8 Bkz. Faruk Beşer, *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, s. 10.

bütün fakihler kabul etmek zorundadırlar. Bunun dışında zaten meseleyi kadın lehine olabildiğince zorlamışlardır.

Mirasta durum böyle olmakla beraber hediye Allah Resulü kadınlardan yana pozitif ayrımcılık benzeri bir durumdan söz eder.⁹

Burada fakihın yapabileceği tek şey, nassları yorumlama hakkıdır ve bu da fikhın tarihsel boyutudur ve örf ve zamana göre değişir. Daha sonra göreceğimiz gibi fakihler çok sınırlı konularda bazen erkek egemen bir yorum yapabildikleri halde, pek çok konuda nassları kadınlardan yana esnetebilmişlerdir.

5. Nasslarda Daraltıcı Yorumlar

Anlaşılan Allah Resulü'nün sünnetinde kadınlar hakkında daraltıcı ya da genişletici yorumlara müsait uygulamalar vardır. Bunlardan seçme yapanlar kendilerine göre seçmiş olacaktırlar.

Bu konuda akla gelebilecek ilk kavram muhtemelen *fitne* kavramı olacaktır. Bu kavramı bazılarının bilahare çok esnettikleri bir gerçektir. Kadınlara selam verilmesinden, onların camiye gelmelerine kadar pek çok konudaki daraltıcı görüş *fitne* endişesine dayandırıldı. Ne ilginçtir ki, Allah Resulü'nün, *Allah'ın kızcağızlarını mescitlere gitmekten alıkoymayın*¹⁰, sözüne karşılık, Hz. Aişe'nin bilahare söyleyeceği, "*Allah Resulü bugün olsaydı bunca fitneyi gördükten sonra kadınların mescide gelmelerini yasaklardı*" sözü fetvaya esas alınmıştır.

Ebu Davud gibi herhangi bir hadis kitabının *edep* ya da *selam* bahislerine bakan birisi, selam verme konusunda Allah Resulü'nün kadınlarla erkekler arasında bir ayırım gözetmediğini göreceklerdir.¹¹ Ama fikh kitaplarımızda genç ya da güzel kadınlara erkeklerin selam vermeyeceği, *fitne* gerekçesiyle anlatılır.

6. Nasslarda Genişletici Yorumlar

Bunlara karşılık fakihlerin nasslarda kadınlar lehine genişletici yorumlar yaptıkları da vakidir.

Bebğin idrarı: Cumhur, erkek süt çocuğunun idrarını hafif görüp temizlenmesi için sadece su serpilmesini, kız çocuğunun idrarının ise yıkanması gerektiğini söylerken Hanefiler ikisi arasında bir fark görmemişlerdir. Cumhurun dayanağı, "*Kız çocuğunun idrarı*

9 "*Bağışta ya da hediye vermede çocuklarınızı eşit tutun. Eğer ben bir tarafı tercih edecek olsam kadınları tercih ederim*". (Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, V, 253)

10 Ahmed, *el-Müsned*. 21132. "*Allah'ın kızcağızlarını mescitlere gitmekten alıkoymayın, onlar da sade elbiselerle çıksınlar*".

11 Kaynaklara bakanlar, İbn Sinni'nin, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* adlı kitabında yer alan; "*Erkekler kadınlara selam verirler, kadınlar erkeklere selam vermezler*" anlamındaki sözün uydurma/mevdû olduğunu görürler.

yıkanur, erkek çocuğunun idrarına ise su serpilir"¹² hadisi şerifidir. Hanefilerin delili ise, kız ve erkek çocuğu arasında bir ayırım yapmadan, "İdrardan sakının"¹³ diyen hadisi şeriftir.¹⁴ Açıkır ki burada mutlakin takyidi, ya da nesih kurallarını işletmişlerdir.

Ama Hanefiler *akikadaki* farklılığı gidermek için muhtemelen bir delil bulamamışlardır.

Savaşta kadın öldürülmez. Hanefilere göre mürtet olan kadın da öldürülmez. Çünkü savaşın ya da öldürmenin sebebi, bizatihi savaştır, yani karşı tarafın öldüren konumda olmasıdır. Kadın ise öldüren değildir.

Kadından cizye alınmaz.¹⁵ Çünkü o harp ehli değildir. Binaenaleyh, kadına, nefir-i âm olmadıkça cihad/askerlik de farz değildir.

Vakıf yapan insan, kız çocuklarına değil de erkek çocuklarına vakfettiğini söyleyerek yaptığı vakıf batıldır. Çünkü kızları ayırmakla bir cahiliye işi yapmıştır.¹⁶

Kadının Ehliyeti ve Velayeti Meselesi

Velayet kişinin kendisi ya da bir başkası üzerindeki hukuki tasarruflarının geçerli olmasıdır.

Kadının kendi malı ya da mülkiyeti konusundaki tasarruflarının erkekten farklı olmadığı hemen bütün mezheplerde kabul edilir.¹⁷

Nikâhtaki velayet konusunda aslında nasslar daraltmaya daha müsait görülür. Kur'an-ı Kerim'de *kadınların evlendirilmesinden* söz eden ayeti kerimelerin yanında, Allah Resulü'nün (s.a.s.) "*Velinin ve iki adil şahidin bulunmadığı nikâh geçerli değildir*"¹⁸, "*Kadın bir başka kadını da kendisini de evlendiremez*"¹⁹, "*Hangi kadın velisinin izni olmadan evlenirse nikâhu batıldır, batıldır, batıldır*"²⁰ gibi sözlerine dayanarak Hanefiler dışındaki çoğunluk/cumhur, kadının kendisini evlendirme yetkisinin/ehliyetinin bulunmadığını söylerler.

12 Abu Davud, I, 62.

13 Dare-Kutnî, I, 128.

14 Geniş bilgi için bkz. *El-Mewsûa'l-fikhîyye*, Kuweyt. VII, 84.

15 Geniş bilgi için bkz. *El-Mewsûa'l-fikhîyye*, Kuweyt. XXI, 268.

16 *Cevahiru'l-iklîl Şerhu-Muhtasar-ı Halîl*, Darü'l-fikir, II, 206.

17 Bkz. Mavsîlî, *el-İhtiyar*, III, 91-92; Nevevî, *el-Mecmû'*, XII, 378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 513-514.

18 İbn Hibban, *Sahih*, IX, 387. (HNo: 4166).

19 Darakutnî, III, 277 (Darü'l-mehasin).

20 Tirmizî, I, 294. HNo: 1017.

Ama Hanefiler burada da genişletici yorumu tercih ederler ve kadının evlenme ehliyetinin bulunduğunu kabul ederler. İlginçtir ki onlar da bu yorumu hem Kur'an-ı Kerim'deki hem de sünnetteki naslardan alırlar. "Boşanan kadınlar tekrar eski kocalarıyla evlenmek isterlerse onlara engel olmayın" (2/232), "Artık onların maruf ölçülerle kendi haklarında yapacaklarında onlara bir günah yoktur" (2/240) anlamındaki ayeti kerimeler, kadının bizatihi kendisi olarak evlenmesinden söz eder. Allah Resulü (s.a.s.) "Dul, kendisine danışılmadan, bakire de izin alınmadan evlendirilemez..."²¹ buyurur. Ayrıca kıyas da bunu destekler. Çünkü kendi mülkü/malı konusunda tam bir tasarruf ehliyetine sahip olan kadının, ondan daha önemli bir iş olan evlenme konusunda bu hakka sahip olmaması düşünülemez. Bunlar kadının evlenme konusunda ehil olduğunu, rızası olmadan evlendirilemeyeceğini gösterir.²²

Hidâne olarak bilinen, boşanan eşlerden çocuğa hangisinin sahip olacağı konusundaki öncelik kadındır. Çünkü çocuk için önemli olan ona şefkat ve merhametle bakılmasıdır. Bu konuda anne, babadan daha ileridir.²³

Kamu velayetine gelince, mesele bu başlık altında da ele alınabilir ama biz onu Kadın Fakih Olsaydı başlığı altında vermeyi daha uygun gördük.

B. KONUNUN FELSEFİ ARKA PLANI

Akit Nazariyesi

Müfessir ve muhaddislerden çok farklı düşünme imkânı olmayan fakihin kelamcılarının varlık düşüncesinden de ileri derecede etkilendiği açıktır. Bu düşünceye göre varlığın bölünemeyen en küçük parçası atomdur. Atomlar cevher, yani nesnedirler. Bütün varlıklar (mevcudat) en küçük birim olarak birbirlerinin aynı olan atomların farklı dizilişlerinden oluşur. Atomlar kendilerini ancak arazlarla gösterebilirler. Arazlar cevher değildir ama onlar da ancak cevherde müşahede edilebilirler. Atomlar sonludur. Zaten kökü Yunan düşüncesine dayanan *Atomcu Varlık Anlayışını* müslüman kelamcılarının benimsemesi bu görüşün, varlığın sonlu olduğunu, sonlu olan bir şeyin ezeli de olamayacağını söylemesi, bunun da İslam düşüncesine uygun düşmesidir.²⁴

İşte buradan hareketle fakih, araz ve cevher sınıflamasını fikhin hemen her alanına uygulamış, onun kadına bakışı da bundan, belki de olumsuz bir şekilde nasibini almıştır. Bizim görebildiğimiz kadarıyla *fakihin* kadın algısının en eleştiriye açık yönü bu görüşe

21 Buharî, HNo. 4766.

22 Geniş bilgi için bkz. Kâsanî, *Bedâyi'*, II, 247; Ayrıca bkz. İmam Muhammed, *el-Hucce Ala-ehli'l-Medine*, III, 126 vd; *Ebu Zehra, el-Ahvalü's-şahsiyye*, s. 128.

23 Geniş bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, babu hükmi'l-veledi inde iftirak'z-zevceyn.

24 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hasan Hacak, *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi*. Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

oturtulan nikâh akdi meselesidir. Atomcu varlık düşüncesini benimsemiş olması fakihî zorunlu olarak böyle bir sonuca götürmüştür. Çünkü aksi halde konuya bütüncül ve tutarlı bir açıklama getirmiş olamayacaktı.

Fıkıhçılara göre de eşya cevher ve arazlardan oluşur. Araz, varlığını ancak cevherde gösterebilen ve ardışık iki zamanda var olmayan şeylerdir. Buna göre mesela, kiralanan bir evin fiziki varlığı cevher, kiralananın ondan yararlanması, yani evin menfaatleri ise arazdır.

Akit nazariyesine göre sözleşmelerin bir mevzuunun/konusunun olması zaruretine binaen kiralama akdi gibi akitlerde meseleyi bu yolla halletmişlerdir. Yani kira akdinin konusu ev olamayacağına göre, onun menfaatinden başkası olamaz. Menfaatler ise zamanla ve parça parça oluşan bir şeydir. Bu durumun ortaya çıkaracağı farklı hükümler şimdilik konumuz değildir.

Özellikle Hanefiler bu iki kategoriye bir de *deyn*'i eklemişlerdir. Vadeli alım satımlardan doğan *deyn*, ne arazdır, ne cevherdir. Borçlunun zimmetindeki gayri muayyen bir haktır.²⁵

İşte böyle bir varlık düşüncesinin kadın konusuna ve özellikle de nikâh akdine yansması şöyle olacaktır

İmam Şafî nikah akdinin konusunun kadının cinsel menfaatleri olduğunu söyler. Çünkü erkeğin nikâhla elde etmiş olduğu şey bu menfaatlerdir. İkinci olarak Allah (cc), kadına verilen mihri *ücret* diye isimlendirmiştir (4/24). Ücret menfaat karşılığında hak edilen şeyin adıdır. Nitekim *semen* de *ayn* karşılığı olandır. Ebu Hanife ise nikâh akdinin konusunun, helal olmakla nitelenen *ayn*, yani kadının fiziksel bedeni olduğunu söyler. Bunu dört delille ispata çalışır: 1.Evlenilmesi caiz olan kadınlarda helallik, kadının bizzat *aynuna* nispet edilmektedir (4/24). 2.Akdin konusu menfaatler olsaydı daha süt emen bir bebeğin nikâhı sahih olmazdı. 3.Nikâhta asıl olan te'biddir (ebediliktir). Konusu menfaat olan bir akit sürekli olamaz. 4.Mihir bir tek ilişki ile sabit olur. Akdin konusu menfaatler olsaydı, kadınlı yaşanan tek bir ilişki, kira ile tutulan bir evde bir gün kalma gibi sayılırdı. Geriye kalan menfaatlerin bedeli hak edilmemiş olurdu.²⁶

İşte bu açıklama varlığı cevher ve araz diye iki kategoriye ayırmanın zorunlu sonucudur ve görüldüğü gibi, tamamen sözü edilen varlık düşüncesinden kaynaklanan içtihadı dayalıdır. Hatta bir önceki paragrafta görüldüğü üzere, birbirine zıt bu iki görüşün şer'î dayanağı ise aynı ayeti kerimedir.

Her iki tarafı da böyle bir açıklama yapmaya zorlayan hususlardan birisi, elbette erkeğin kadına mihir verme zorunluluğudur. Mihri veren erkek olduğuna göre o bunu bir şey

25 Geniş bilgi için bkz. Hasan Hacak, *age*, s. 139 vd.

26 Zencanî, *Tahrîcu'l-furû' ale'l-usûl*, 192, 193.

karşılığında vermiş olmalıdır ve artık o şeye sahip olacaktır. Bu durumda erkek sanki, ya kadının cinsel menfaatlerini, ya da bizzat aynını satın almıştır.

Böyle bir anlayış bunu ortaya koyan fukahanın zamanında makul görülebilirdi. Ancak bunu bütün zaman ve mekânlarda geçerli saymamız imkânsızdır, buna gerek de yoktur.

Oysa fukaha böyle bir varlık düşüncesiyle kendilerini bağlamamış olsalardı İbn Receb el-Hanbelî'nin dediği gibi davranır ve nikâh akdinin konusunu, kadını nesneleştirme anlamına gelebilecek bir anlayışa sahip olmadan da belirleyebilirlerdi. Onun dediğinin özeti şudur:

Nikah akdinin konusu mihir karşılığında kadının cinselliğinden ya da bedeninden yararlanma olmuş olsaydı, aynı akitle kadının da erkekten yararlanması izah edilemezdi. Oysa aynı cinsel yararlanma onun için de geçerlidir. Öyleyse nikâh akdini bir muavaza (bedel verip bedel alma) akdi olarak görmektense, yeni bir isimle bir *izdivac akdi* olarak görmek daha isabetlidir.²⁷ Ama bu durumda mihrin başka bir gerekçesini bulmak gerekebilir.

C. KADIN FAKİH OLSAYDI

a. Kadın Müfti ve Müçtehit Olabilir mi?

Kadının müçtehit olamayacağını söyleyen bir fakih yoktur. Çünkü Hz. Aîşe, bütün fakihler için içtihatlarında tartışmasız bir kaynaktır. Hz. Aîşe kastedilerek, "*dininizin yarısını Hümeýra'dan alın*",²⁸ sözü hadis olmasa da bir vakiayı ifade eder. Müfti ise, içtihadını bir başkasına görüş olarak bildiren kimsedir. Birisinin içtihat edip de fetva verememesi, yani müfti olamaması düşünülemez. Peygamber ailesinin daha başka *fakihler* yetiştirdiğini de biliyoruz. Onun çok evlenmesinin hikmetlerinden birisi olarak bunu da saymak gerekir. Bunun bir anlamı da, İslam toplumunda kadınlardan da yeterli sayıda fıkıh alimi bulunmasının gereğidir. Dinin yarısının Hümeýra'dan alınmasının söylenmesi, bir başka açıdan hayatın yarısının kadın olduğunun da itirafıdır.

b. Çok Eşle Evlenme Meselesi

Mesela çok eşliliğe izin veren ayeti kerimeyi kadınlar tefsir etselerdi muhtemelen şöyle diyebilirlerdi: 1. Ayeti kerimenin bağlamı çok eşlilik değil, yetimlere haksızlık edilmemesidir. Dolayısıyla usul kitaplarında örnek gösterildiği gibi ayet çok eşlilik konusunda nass değildir. 2. Ayet zahirdir ve çok eşliliği yetimlere haksızlık edilme endişesi şartına bağlamıştır. Meşrut ancak şart bulunduğu gerçekleşir. 3. Şari', eşler arasında adaletli olunamama endişesi bulunduğu takdirde bir eşle evlenmeyi vurgu ile emretmiştir. Adalet ahlak

27 Bkz. İbn Receb el-Hanbelî, *el-Kavâid*, Kaide No: 52.

28 Bu sözün hadisi şerif olmadığına dair açıklama için bkz. Molla Aliyyu'l-Kâri, *el-Esraru'l-merfüa fi'l-ahbari'l mevdûa*, I, 117. HNo: 184.

ve vicdanla değil, hukukla sağlanır. Günümüzde ikinci ya da üçüncü eşin hukuku yoktur. O halde bugün çok eşliliğin meşruiyet problemi vardı. 4.Allah Resulü (s.a.s.) kendi kızını verirken üzerine evlenilmemesi şartını koşmuştur. Demek ki asıl olan tek evliliktir ve böyle bir şartın koşulması halinde buna uyulması yine dinin emridir.²⁹ Bunlara bir de şu anlamdaki hadisi şerifi eklerlerdi: *“Kîmin iki hanımı olur da birine daha çok meylederse kıyamet günü iki şakağundan birisi yamulmuş olarak gelecektir”*.³⁰

Bu yoruma elbette erkekler canibinden bir cevap bulunabilir ve en azından sünnetteki uygulama ile karşılık verilebilir. Ama böyle bir yorum yine de nassların ihtimal çerçevesini taşan bir yorum değildir.

c. Kadının Kamu Velayeti

Normal şartlarda aile reisinin erkek olacağı konusunda farklı düşünen fakih yoktur. Kadının bugünkü anlamda çalışması konusuna değindik. Kamu işlerinde, hatta özel teşebbüslerde yönetici olmasına gelince: yönetici olmanın, bir bakıma başkalarının velayetini üstlenme demek olduğu açıktır. Çünkü *velayet*, başkası adına tasarrufta bulunma yetkisidir. Herhangi bir idari birimde amir/müdür olan birisi böyle bir yetkiye sahiptir. Bu durumda kadının, erkeklerin bulunduğu hiçbir idari birime amir olamayacağını söyleyen daraltıcı görüşler vardır. İşin bir ucu burasıdır. Orta görüşte olanlar kadının devlet başkanlığı ve ceza hâkimliği hariç bu görevlerde bulunabileceğini söylerler. İşin öbür ucunda da, devlet başkanlığı dahil, kadının her idari göreve ehil olduğunu velayet hakkının bulunduğu görüşü vardır. Ancak bu genişletici görüş dört Sünni mezhepten hiçbirinin benimsediği bir görüş değildir. Çoğu yerde belli bir kaynak zikredilmeksizin İmam Cafer et-Taberî'ye nispet edilir. Taberî'nin hiç evlenmemiş birisi olmasının bu görüşünde etkisi var mıdır bilinmez ama böyle bir görüşün bulunmuş olması önemlidir.

Meseleye en dar çerçeveden bakanların, *“Erkekler kadınların kayyûmudurlar”* (4/34) anlamındaki ayeti kerimeden başka tuttukları en önemli delil Ebu Bekre adlı sahabîden rivayet edilen şu meşhur hadisi şeriftir. Ebu Bekre der ki:

*“Duyduğum bir hadis, Cemel Vakası'nda bana yardımcı oldu. Yoksa neredeyse Hz. Aişe'nin bulunduğu gruba katılıp onların yanında savaşırdım. Allah Resulü, İran Kısrası öldü, yerine kızı geçti haberi gelince buyurdular ki, yönetimlerini bir kadına devreden bir millet iflah olmaz.”*³¹

Görüldüğü gibi her iki delil de meselenin hükmünü doğrudan/nass olarak ibaresiyle anlatan deliller değildir. Hadisi şerifin ise, çıkarılacak hükmü etkileyecek olan başka farklı

29 Allah Resulü, *“Müslümanlar koydukları şartlara bağlı olmalıdırlar. Yeter ki, hakka aykırı bir şart olmasın”* buyurur. Hakîm, *el-Müstedrek*, II, 50.

30 İbn Hibban, *Sahih*, HNo: 4296.

31 Buharî, HNo: 4098.

rivayetleri vardır³². Bunlara girmeyeceğiz. Hatta ravisi ve senedi yönünden hadise yapılan çok ciddi bir eleştiriyi de hesaba katmayacağız.³³ Biz fukahanın bunu hüsnü kabul ile karşılaşmasını esas alarak bir kadın gibi sadece yorumu üzerinde duracağız. Bakalım bir kadın fakih olsaydı şöyle diyemez miydi?

1. Yukarıda da söylendiği gibi, kadının kamu velayetini reddedenlerin dayanağı olan bu deliller meseleyi doğrudan/nass olarak ibaresiyle anlatan deliller değildir. Delalet yollarının üçüncü derecesinden *iktizasıyla* anlatan delillerdir. Oysa bunların yanında delaletin ikinci derecesinden *işaretiyle* bu hükmün aksini söyleyen deliller de vardır ki, Tevbe Suresi 9/71. ayeti böyledir: “*Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidirler. Marufu emreder, münkeri yasaklarlar...*”. Buna her iki taraf birbirinin velayetini üstlenebilir. Emretme ve yasaklama yetkisi her ikisine birden verilmiştir.

2. Söz konusu delillerden velayette erkeğin önceliği anlaşılrsa da, kadının velayetinin caiz olmayacağı anlamı çıkmaz. Nasslar bu konuyu *meskûtün anı* olarak bırakmıştır. *İflah etmez* demek, kadının velayeti caiz olmaz demek değildir.

3. Mezkur hadisi şerifin sözünü ettiği ve olumsuz gösterdiği şey, *emrini*, yani bütün yasama, yürütme ve yargı yetkisini mutlak olarak tek bir kadına vermektir. Monarşidir. Böyle bir durum elbette kötü bir durumdur ve iflah olmamak için yeterlidir. Ancak bu durum erkek için de aynıdır. Kuvvetler ayrılığı olan bir sistemde kadın başbakan, hatta cumhurbaşkanı da olsa söz konusu konumda olmaz.

4. Bunlarla beraber hadisi şerifi sözü edilen Kisra'ya özel bir beyan olarak görenler de vardır.

O halde, eğer fukaha kadının umumi velayetine cevaz vermeyen bir yorumu benimsemişlerse bu yorum tarihsel bir yorumdur. Kendi şartları için geçerlidir ve isabetlidir. Çünkü nasslar buna da imkân verir. Ancak bu hüküm ezmanın tağayyürü ile değişmeye müsaittir.

d. Abdesti Bir de Kadın Tarif Ederse

Abdesti bozan şeyler nasslarla sabittir. *Abdest ayeti* diye bilinen Maide 5/6 ayette bunların bir kısmı sayılır. Bunlardan biri de *kadınla mülamesedir*. Mülamese, karşılıklı temaslaşma demektir. Bunu Hanefiler cinsel ilişki olarak anlarlar, Şafîiler ise ten temasıdır derler. Her ne olursa olsun, ifade edilirken, *kadına dokunmak abdesti bozar* dendiğinde bunu ancak bir erkek söylemiş olur. Oysa temas iki taraftan olan bir eylemdir. Dolayısıyla eğer bunu kadın ifade etmiş olsaydı muhtemelen, *erkeğe dokunmak abdesti bozar*, diye-

32 Bu farklı rivayetlerden bazıları için bkz. Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, HNo: 19920 ayrıca 20027; İbn Hibban, *Sahih*, HNo: 4614; Taberanî, *Evsat*, 4996.

33 Bu eleştiri için bkz. Muhammed Abid el-Cabirî, “*Velayetü'l-mar'ah ve hadisü-Ebubekra*” adlı makalası. <http://www.aljabriabed.net/wilayatalmaraa.htm>

cekti. Ne var ki, bu görüşte olan Şafîi fukahası bunun farkındadır ve teması iki taraflı olarak zikrederler. Biz sadece dilde meşhur olduğu şekliyle, bir örnek olmak üzere zikrettik.³⁴

e. Fıkıhta Erkek Egemen Yorum

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları söz konusu olduğunda, konunun sınırları da nassla çizilmemişse kantarın topunu kendilerinden yana kaydıran fakihlerin bulunması doğal karşılanmalıdır. Çünkü bu kabil yerlerde toplumun algısı, örf ve adetler belirleyici olur. Günümüzde çok garip karşılayacağımız bazı hususlar onların toplumunda olmazsa olmaz uygulamalar olabilir. Ama bunlara, günümüz için *ezman tağayyür etti*, denip geçilebilir.

İşte bazı örnekler:

Koca İmam, hatta İmamların Güneşi şöyle diyor: “Keza nafakada erkeğin karısına peştamal/izar (Bununla iç çamaşırı kastetmiş olabilir) alması da gerekmez. Çünkü kadın kendisini beyinin önüne sermeye hazır olmalıdır. Binaenaleyh, erkek kendi hakkına engel olacak bir şeyi ona vermek zorunda olamaz. İşte bunun için Asl, nafakada kadının elbisesi konusunda ızarı zikretmemiştir.³⁵

Hiç evlenmediği için hanımı da muhtemelen tanımayan İbn Teymiye daha toleranslı değildir: “Kadın için Allah’ın hakkından sonra kocasının hakkından daha önemli bir hak yoktur. Kocasına hizmet etmek zorundadır. Çünkü Allah’ın kitabında koca efendi olarak gösterilmiştir. Kadının köle olduğunu da sünnet söylemektedir. O halde köleye düşen efendisine hizmet etmektir. Maruf budur.”³⁶

Öğrencisi İbn Cevziyye’nin de onun yolunda olması da tabiidir: “Koca karısına buyruktur, onun hâkimidir. Zevcesi onun yönetimi altındadır”.³⁷

İbn Kudame kendisi aksi görüşte olmakla beraber yine bir fakih olan Zührî’nin sözünü de farklı görüş olarak zikreder: “Koca, karısını öldürmesi sebebiyle öldürülmez. Çünkü koca nikah akdiyle ona sahip olmuş, o da bu yüzden bir bakıma cariyyeye benzemiştir”.³⁸

İbn Kudame nafaka bahsinde ise şöyle der: “Kocanın hanımı için ilaç satın alması, doktor ücretini ödemesi gerekmez. Çünkü bunlar onun bedeninin çıkarına olan şeylerdir.

34 Detaylar için bkz. *El-Mevsûa'l-Fıkhuyye*, Kuweyt. VII, 86.

35 Serahsî, *Kitabu'l-mesûat, babu'n-nafaka*

وكذلك لا تستوجب الإزار، لأنها مأمورة بأن تكون مهينة نفسها لبساط الزوج، فليس على الزوج أن يتخذ لها ما يحول بينه وبين حقه فلهذا لم يذكر الإزار في كسوتها. المبسوط، باب النفقة.

36 İbn Teymiye, *Mecmuu'l-fetava*, XXXIV, 90 وقال شيخ الإسلام ابن تيمية: ليس على المرأة بعد حق الله ورسوله أوجب من حق الزوج. وقال في وجوب خدمتها: والصواب وجوب الخدمة فإن الزوج سيلها في كتاب الله وهي عانية عنده بسنة رسول الله (وعلى العاني والعبء الخدمة ولأن ذلك هو المعروف

37 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamu'l-muvakkûn*, II, 106. والزوج قاهر لزوجته حاكم عليها وهي تحت سلطانه.

38 İbn Kudame, *el-Muğnî*, Prg. No: 6626. وقال الرمزي: لا يقتل الزوج بامرأته، لأنه ملكها بعقد النكاح فأشبه الأمة.

*O halde kocaya düşmez. Tıpkı evi kiralayanın, yıkılan yerleri yapması, temelini koruması gerekmediği gibi”.*³⁹

İşin bir başka boyutu gücün etkinliği meselesidir. Kendi üstünde daha büyük bir güç görmeyen her güç, kuralı hep kendinden yana koymak ister. Günümüzde de durum bundan farklı değildir. Kadınlar hep erkeklerin koydukları kotalar kadar hak sahibidirler. Buna rağmen bugün mutlak bir kadın erkek eşitliğinden söz ediliyorsa bunun siyasi, ideolojik, tarihsel ve ekonomik, hatta belki de duygusal sebepleri olabilir.

Oturum Başkanı: Faruk Hocam teşekkür ediyoruz. Faruk Hocam özellikle mağlubiyet psikolojisine vurgu yaptı. Hakikaten önemli vurgu bence. Bir mağlubiyet psikolojisi hepimizde, İslam dünyasında her konuda olduğu gibi kadın konusunda da var. O psikoloji ile bazen konuştuğumuzu görmezden gelmemek gerekiyor. Fakihleri de kendince gayet iyi savundu. Çünkü asıl olan zamana göre konuşmaktır, zamanın şartlarını görebilmektir. Zamanın şartlarından etkilenerek konuşmuş olmalarını bir gerekçe olarak gösterdi ki bu hakikaten kaçınılmaz bir şey. Her insan mutlaka sosyal çevresinden, bulunduğu ilim çevresinden etkilenir ve o görüşlerle hayatını algılar ve yorumlar.

Peki, teşekkür ediyoruz Faruk Beye de bu bilgilerinden ve güzel sunumundan dolayı.

Şimdi, son konuşmacımız “Belgeler Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Dönüşümü” konulu tebliğini sunmak üzere Yıldız Ramazanoğlu Hanımefendi. Yıldız Hanım buyurun efendim.

39 İbn Kudame, *el-Muğni*, Prg. No: 6460.

ولا يجب عليه شراء الأدوية، ولا أجره الطيب، لأنه يراد لإصلاح الجسم، فلا يلزمه، كما لا يلزم المستأجر بناء ما يقع من الدار، وحفظ أصولها.